

УДК 339.56(477:470+571):621(045)

М.О. Горбашевська

ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ НА СВІТОВОМУ РИНКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ПРОДУКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Стаття присвячена вивченню взаємодії України та Росії на світовому ринку машинобудівної продукції в контексті транснаціоналізації світового господарства. Національні економічні системи України та Росії дуже інтегровані у світове господарство та залежать від системи попиту та пропозиції на світових ринках товарів та послуг. Машинобудування – є основною ланкою розвитку обох країн і має дуже важливий вплив на економіку та добробут населення.

Ключові слова: *світовий ринок, машинобудування, експорт, імпорт, транснаціоналізація, світове господарство, індекс Баласса.*

У сучасному світі жодна країна не знаходиться в економічній ізоляції. Всі основні аспекти економіки окремої країни пов'язані з економіками її торгових партнерів. У зв'язку з чим з'являються форми міжнародного руху товарів та послуг, праці, підприємств, інвестиційних коштів і технологій. Не можна сформулювати національну економіку і політику не оцінивши її можливий вплив на економіку інших країн. Зовнішня торгівля – є результатом політики будь-якої країни. Україні, як новому члену світового суспільства, для успішного існування на ринку світової торгівлі необхіден час. Тому керівництво країни повинно проводити політику протекціонізму, використовуючи такі інструменти, як введення тарифів на імпорт продукції, або ж надання субсидій тим чи іншим підприємствам. Надання субсидій, в той же час, вимагає від держави бути край обережними та ґрунтуватися на оцінках ефективності виробництва у порівнянні з іншими країнами – потенційними конкурентами.

Російський ринок на сьогодні зберігає своє значення ведучого в експорті продукції машинобудівного комплексу України. На найближчу перспективу вітчизняним виробникам і експортерам продукції машинобудування доцільно врахувати прогностичні оцінки російських і зарубіжних експертів, згідно яким найближчим часом в Російській Федерації неминуче повинна здійснюватися масштабна заміна амортизованого устаткування, унаслідок чого ця країна стане одним з найбільших світових ринків збуту продукції машинобудування. Використання українськими машинобудівниками цієї обставини є особливо важливим для збереження їх стратегічних позицій на російському ринку продукції машинобудування і запобігання розподілу його між ведучими зарубіжними фірмами.

У сучасній економічній літературі про важливість і необхідність наукових розробок по питанням оцінки світового ринку машинобудування і його інтеграції в західноєвропейські структури свідчить велика кількість публікацій і досліджень. Основна частина досліджень стосується комплексного аналізу машинобудування і найважливіших проблем його функціонування в цілому. Такий аналіз можна зустріти у роботах Білоруса О., Борисова В.Н., Воротилова В.А., Гранберга А.Г., Кудинова Л.Г., Леонтьєва В.Ф., Львова Д.С., Макогона Ю.В., Савчука О.В., Сиденка В.Р., Синько В.І., Філіппенко А.С., Черниченко Г.О. та ін. Але не всі питання співпраці України та Росії на сучасному світовому ринку машинобудування на мировому ринку машиностроєння вивчені достатньою мірою, що і викликало зацікавленість в подальшому дослідженні.

Мета статті полягає в оцінці світового ринку машинобудування України і Росії в

умовах сучасного стану галузі і його подальших перспектив розвитку.

При дослідженні сучасної кон'юнктури українського і російського ринків машинобудівної продукції і визначенні перспектив її зміни необхідно враховувати тенденції, які формуються на світовому ринку продукції машинобудування. Для міжнародного обміну продукцією машинобудування характерне досить швидке її оновлення, поява нових поколінь найбільш наукоємкої техніки. Перспективним напрямом світової торгівлі машинобудівною продукцією стає авіакосмічна техніка, розширення ринків нових типів енергетичного устаткування, приладів і інструментів, зростання якості традиційних механізмів і агрегатів (автомобілі, судна, техніка спеціального призначення і тому подібне) за рахунок оснащення їх електронними пристроями, включаючи електронно-обчислювальні машини.

Зовнішня торгівля РФ з країнами СНД починаючи з 2000 року зростає, так якщо експорт у 2000 році складав 13,8 млрд.дол. США, то у 2008 році вже 69,7 млрд.дол.США, за 8 років він виріс в 5 раз, але у зв'язку зі світовою економічною кризою у 2009 році цей показник знизився до 46,8 млрд.дол.США.Останнім часом експорт РФ з країнами СНД нарощує свої темпи і вже у 2010 році склав – 59,7 млрд.дол.США. Що стосується імпорту, то у 2000 році – 11,6 млрд.дол. США, у 2008 році – 36,6 млрд.дол. США, але знов у 2009 році цей показник знизився до 21,8 млрд.дол.США (2010 – 31,6 млрд.дол.США). Безперечно у РФ, є значний потенціал для зростання показників співпраці з країнами СНД за рахунок розвитку високотехнологічних галузей економіки, але при повному подоланні кризових явищ.

Україна є п'ятим по величині торгівельним партнером Росії після Німеччини (52,9 млрд. дол. США), Нідерландів (46,6 млрд. дол. США), Китаю (40,3 млрд. дол. США) і Італії (36,1 млрд. дол. США), і першим в СНД, випереджаючи Республіку Білорусь (26,1 млрд. дол. США) [1]. У 2007 та 2008 роках певний вплив на показники російсько-українського товарообігу надавало підвищення цін на енергоносії, які експортуються до Російської Федерації, що відповідним чином позначилося і на вартості українських товарів.

Структура російського імпорту з України, на відміну від експорту, характеризується великою часткою продукції з високою доданою вартістю, а сама Росія є найпривабливішим партнером-імпортером української продукції. У свою чергу, стабільне забезпечення Росією української економіки енергоресурсами - важливий чинник безперебійної роботи і розвитку українських підприємств промисловості і сільського господарства. При цьому, наприклад, глинозем, феррохром, труби великого діаметру, машинотехнічне устаткування, що поставляються з України, грають важливу роль у російській економіці, тоді як постачання багатьох українських продовольчих товарів жорстко конкурують з російськими аналогами. Характерною особливістю розвитку ринку машинобудування Росії починаючи з 2003 року було істотне збільшення постачань машин і устаткування на ринки СНД і зокрема України.

Ситуація, що склалася на російському та українському ринках машинобудування з тими обсягами виробництва машинобудівної продукції та її експорту й рентабельності, показує, що в цілому динаміка її розвитку має спадаючий характер, занепадають внутрішній і зовнішні ринки через надмірні економічні і зовнішньоекономічні складнощі.

Саме зниження активності внутрішнього ринку спонукає машинобудівну галузь до поглибленої участі в зовнішньому ринку. Природно, що йдеться про участь в ньому на засадах підвищення конкурентоспроможності машинобудівної галузі в цілому, окремих її підгалузей, виявлення найтипівіших закономірностей розвитку сучасних процесів і явищ динаміки конкурентоспроможності, формування принципових підходів до побудови методології, методики і техніки визначення оцінки рівня

конкурентоспроможності.

На загальну конкурентоспроможність галузі, як ми вже зазначали, впливають фактори як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. До зовнішніх факторів слід віднести показники кон'юнктури світових ринків машинобудування та макроекономічні показники розвитку світової економіки в цілому, динаміку цін на продукцію машинобудування, позиції країн-конкурентів та інші. Внутрішні чинники характеризують внутрішній економічний потенціал галузі, який визначається наявністю та обсягами наявних економічних ресурсів (матеріальних, трудових, інвестиційних, інноваційних), а також фінансовими показниками діяльності підприємств галузі та соціально-економічними показниками розвитку національної економіки в цілому.

Лібералізація торговельного режиму між Україною та її партнерами складає додаткові можливості для використання конкурентних переваг. Якщо держава знижує тарифні та нетарифні перепони, то це збільшує торговельний обіг між країнами.

Міжнародна кооперація та поділ праці призвели до спеціалізації країн на виробництві та торгівлі окремими видами продукції. Значна лібералізація світової торгівлі зумовила підвищення спеціалізації будь-якої країни на виробництві та зовнішній торгівлі окремими видами товарів відповідно до існуючих порівняльних переваг країни. Це загальне положення знайшло своє відображення у концепції «порівняльних переваг». Країни, які мають та використовують порівняльні переваги найбільш виграють від лібералізації торгівлі.

Існують дві важливі сфери застосування концепції порівняльних переваг.

По-перше, однією з фундаментальних концепцій економічної теорії, яка стосується міжнародної торгівлі – є концепція базового поняття моделі міжнародної спеціалізації країни у виробництві та торгівлі. Цей базовий закон легко формулюється за умови існування двох країн, які виробляють два товари.

Найменш ефективна країна має спеціалізуватися на експорті товару, ступень відносної неефективності виробництва якого є найменшим. Країна, яка є більш ефективною має спеціалізуватися на експорті товару, відносна ефективність виробництва якого є більшою. У випадку великої кількості товарів чи країн цей закон залишається справедливим.

По-друге, концепція порівняльних переваг грає важливу роль у практичній економіці, тому що може окреслювати загальний напрям політики уряду щодо розміщення ресурсів та регулюванні торгівлі. Відношення між порівняльними витратами визначають необхідну модель міжнародної спеціалізації країни. Скорочення обмежень у міжнародній торгівлі призводить до переміщення ресурсів, поліпшує структуру виробництва та торгівлі у відповідності до існуючих моделей порівняльних переваг. Інформація, яку надає визначення порівняльних переваг, щодо визначення моделі міжнародної конкурентоспроможності країни та тенденції до її зміни є бажаним чинником для прийняття рішень стосовно її зовнішньоекономічної та торговельної політики.

Методика оцінки концепції порівняльних переваг, на сучасному етапі, є досить різноманітною. Це визначення індексів структури подібності експорту; метод змістовності факторів виробництва продукції, яка найбільш зорієнтована на експорт та метод Баласса.

Індекс подібності експорту вперше було запропоновано економістами Фінгером та Крейніним [2,3] у 1979 році та потім отримав широке розповсюдження. Суть даного методу – це визначення країн, які порівнюються, тобто країни, які можуть бути зорієнтованими на розвиток експорту (забезпечені факторами виробництва, рівнем промислового розвитку та ін.). Та якщо країни дуже схожі по зазначеним характеристикам та мають однакові ресурси, то їх можна розглядати як потенційних

конкуренції у той чи іншій області. Країни експортують схожі, але не завжди ідентичні товари; або схожі товари, але на різні ринки. Взагалі все це дає можливість проводити аналіз, порівнювати, що є досить необхідним у виборі асортименту товарів, які йдуть на експорт та ринків збуту.

Наступна модель – це модель змістовності факторів, яка представляє собою двохфакторну модель Хекшера-Оліна, але враховує декілька секторів економіки та товарів. У 1984 році Етьєр надав теоретичне визначення моделі, використовуючи математичний апарат. Існують три основних припущення, які торкаються споживання, виробництва та торговельного балансу.

1. Споживання. Ціни відповідають світовим.
2. Виробництво. Всі країни мають однаковий рівень технології та у економіці має місце постійна рентабельність.
3. Торговельний баланс. Експорт дорівнює імпорту.

Найбільш широке використання отримав метод Баласса, або індекс Баласса – індекс розрахунку фактичних порівняльних переваг (Reveal Comparative Advantage - RCA), який було запропоновано у роботі Баласса ще у 1965 році. Значення індексу RCA було збережено і в його послідовних роботах 1977 та 1979 років. Цей індекс широко використовується для аналізу тенденцій спеціалізації країн на міжнародних ринках. У роботі Ноекмана, Djankov було надано найбільш детальний аналіз торговельної спеціалізації країн Центральної та Східної Європи з використанням індексу порівняних переваг. Дослідження з'ясувало, що країни Центральної та Східної Європи суттєво змінили структуру порівняних переваг, при цьому основні зміни були направлені на експорт у країни ЄС, ніж експорту на інші країни.

Наступною у 2004 році була робота Widgren, в якій було надано аналіз порівняних переваг ряду країн Азії, Америки та Європи з використанням індексу Баласса. В результаті було виявлено три групи країн: країни, де товари виготовляються переважно за допомогою людського капіталу та які мають порівняні переваги – це Естонія, Венгрія, Китай; країни, де порівняні переваги визначаються продукцією, яка виготовляється з інтенсивним використанням не кваліфікаційної робочої сили без значного капіталу – це Румунія, Терція та Індія; країни, де порівняні переваги базуються на продукції, яка виготовляється з інтенсивним використанням не кваліфікаційної робочої сили без інтенсивного використання капіталу – це Словачка, Польща та Словенія.

Як зазначає Є.В.Савельєв [4] експерти Мінекономіки Німеччини використовують аналіз індексу виявленої порівняної переваги для того, щоб визначити порівняльні переваги та їх зміни. Країна в умовах вільної торгівлі спеціалізується на таких товарах, зокрема його виробництві та експорті, для яких має відносні переваги у виробництві щодо інших країн, а закуповує, в свою чергу, такі товари, у виробництві яких є відносні втрати щодо втрат порівняних з іншими країнами. Якщо країна має переваги у виробництві товару порівняно з витратами, то частка експорту повинна бути більшою, ніж частка імпорту. Та навпаки, товари, які мають відносні втрати, повинні бути більшими в імпорті ніж в експорті.

У відповідності з визначенням країна має виявлені порівняні переваги у торгівлі товарами, якщо доля цього товару у загальних обсягах експорту з країни перевищує долю цього ж товару у загальних обсягах світового експорту. Суть індексу RCA полягає в тому, що попередні та сьогоденні торговельні потоки вказують на окремі сектори спеціалізації країни. Це дозволяє визначити конкурентні переваги країн без детального аналізу їх факторів. Але в загальному індекс не дає пояснень, щодо існування порівняних переваг.

Індекс порівняних переваг дорівнює:

$$RCA_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_j X_{ij}} / \frac{X_{wj}}{\sum_j X_{wj}} \quad (1)$$

де X – експорт;
 i – країна;
 j – товар;
 w – світ.

Ця формула надає можливість порівняти структуру експорту країни зі світовою структурою експорту. Якщо значення індексу перевищує одиницю, то вважається, що країна має порівняльні переваги у виробництві даної групи продукції.

Автором було запропоновано використання цієї методики для порівняння структур експорту України та Росії. При цьому індекс порівняних переваг буде дорівнювати відношенню частки експорту продукції України в загальному обсязі експорту України до частки експорту продукції Росії в загальному обсязі експорту Росії, тобто:

$$RCA_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_j X_{ij}} / \frac{X_{wj}}{\sum_j X_{wj}} \quad (2)$$

де X – експорт;
 i – Україна;
 j – галузь;
 w – Росія.

Якщо $RCA_{ij} \geq 1$, то вважається, що Україна має порівняльні переваги у виробництві даної групи продукції перед Росією.

Для розрахунків використовувалась статистика Госкомстату України, Російський статистичний щорічник. Для проведення аналізу порівняних переваг у торгівлі з Росією були вибрані найбільш експортоорієнтовані галузі в економіці України (машинобудування, хімічна промисловість, текстиль, мінеральна продукція та металургійна галузь), та використовувалась торговельна статистика у відповідності з Гармонізованою системою кодування товарів HS та Стандартизованою міжнародною класифікацією торгівлі SITC ($j=1,5$). На основі даних було розраховано індекси Баласса (RCA) по основним галузям економіки для України за 2001-2010 роки (табл. 1).

Таблиця 1

Індекси виявлених порівняних переваг (Баласса) по основним галузям економіки України

Роки	Галузі економіки				
	Мінеральні продукти	Продукція хімічної продукції та каучук	Текстиль та взуття	Металургійна продукція	Машинобудування та транспортні засоби
2001	0,20	1,43	5,38	2,2	1,33
2002	0,23	1,33	4,89	2,11	1,43
2003	0,26	1,46	5,24	2,07	1,6
2004	0,23	1,49	4,99	1,98	2

2005	0,21	1,75	7,46	2,44	2,35
2006	0,15	1,97	8,68	2,62	2,44
2007	0,13	1,73	9,06	2,61	3,01
2008	0,15	1,4	9,03	3,12	3,27
2009	0,15	1,25	9,32	2,52	2,81
2010	0,19	1,31	8,79	2,65	3,21

Динаміка індексу Баласса для України представлена на рис.1, який відображає порівняльні переваги основних галузей економіки України по відношенню до відповідних галузей економіки Росії за 2001-2010 роки.

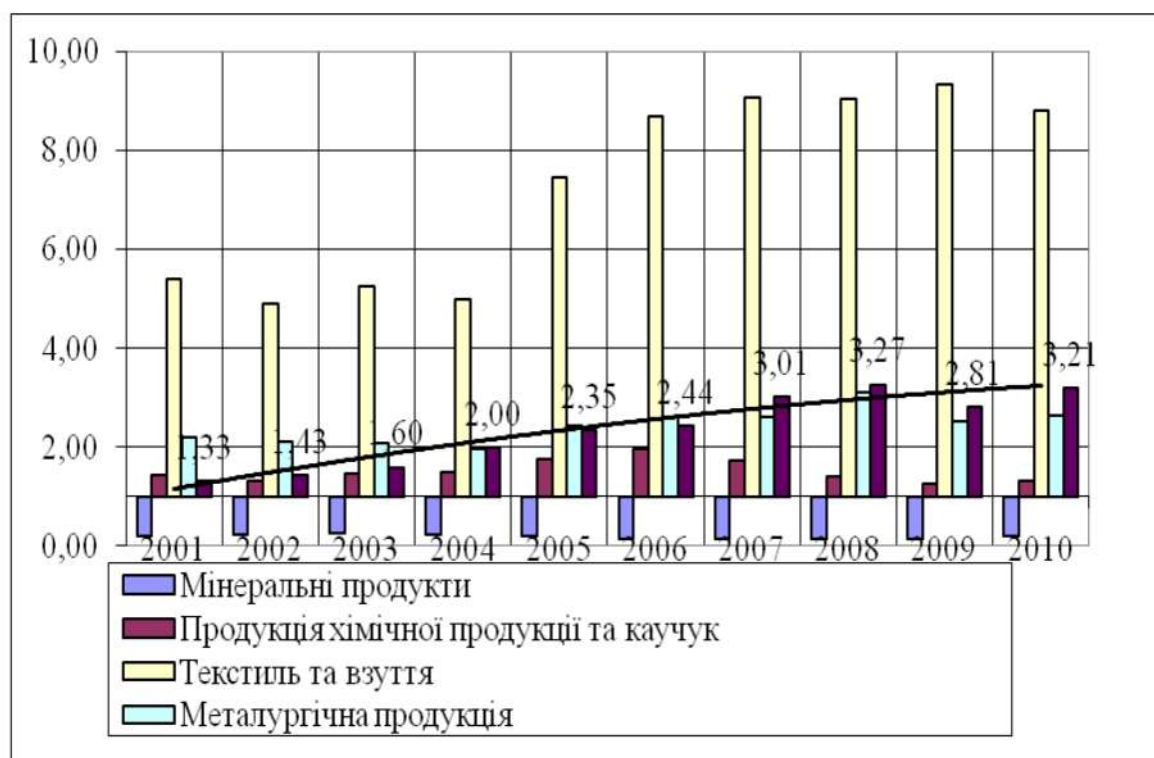

Рис. 1 Динаміка індексу Баласса для України (2001-2010 роки)

Аналіз виявлених порівняних переваг показує, що в період з 2001-2010 роки економіка України мала порівняльні переваги практично в усіх галузях, крім виробництва мінеральної продукції. В галузі машинобудування починаючи з 2001 року Україна наращує порівняні привілеї стосовно Росії, у 2009 році декілько втратила свої позиції на російському ринку у зв'язку зі світовою економічною кризою (ці зміни є характерними для всіх галузей економіки України), але у 2010 році ці показники дещо покращуються. Показники, які були розраховані, свідчать про те, що перспективним заходом в роботі Росії і України, в області машинобудування, було б створення спільних українсько-російських виробництв, пошук шляхів і форм забезпечення їх необхідними ресурсами, правовим захистом, збереження виробничого профілю підприємств, які мають ключове значення в забезпеченні економічної безпеки України. Крім того, важливим є створення транснаціональних (і міжнародних так само) корпорацій. Адже світові ТНК вже контролюють 40% промислового виробництва і понад 50% світової торгівлі. Процес їх створення в Україні вже почався (виробництво автомобільних двигунів, літаків і ін.), проте ТНК, що діють, в країні ще немає, що

залишає її на узбіччі основного шляху світового прогресу.

Успішний розвиток процесів диверсифікації економіки, озвучені керівництвом, як Росії, так і України, немислимо без розвитку високих технологій. Після розпаду Радянського Союзу обом державам дісталася добре оснащена технологічна база, сучасні технології в енергетичному машинобудуванні, авіабудуванні, суднобудуванні і космічній галузі. З урахуванням проблем модернізації в інших промислових несировинних галузях економіки, можна говорити про розвиток високотехнологічних галузей машинобудування як найбільш перспективних напрямів як диверсифікації економік Росії і України, так і міждержавної співпраці. Нормативно-правова база для співпраці у сфері промислової кооперації грає значну роль в процесі інтеграції бізнес-структур. Основна угода у сфері промислової кооперації була підписана в 1998 р., з того часу щорік здійснюється підписання протоколів про конкретну структуру виробничої кооперації. У 2008 році по цих угодах здійснювалися взаємо постачання більш ніж 500 підприємств, включаючи постачання комплектуючих і вузлів для виробництва авіаційної і медичної техніки, автомобілів, автобусів, сільськогосподарської і будівельної техніки і ін. Примітно, що частка підприємств машинобудування в подібних угодах постійно зростає.

Останніми роками провідну роль в інвестиційній експансії грають крупні російські бізнес-групи. Причому в галузі, тісно пов'язані з економікою Росії, здійснюється значна частка інвестицій. Наприклад, за даними 2008 року, в алюмінієвій промисловості частка російських інвесторів досягала 90% . Можна передбачити, що ця тенденція збережеться і розповсюдиться на машинобудування України із зростанням машинобудівного сектора економіки в Росії. До того ж, український ринок цікавий для російських машинобудівників з погляду можливості просування на нім своєї продукції. Також значним напрямом співпраці, що грає важливу роль, є кооперація підприємств двох країн для постачань продукції на їх внутрішні ринки і на ринки третіх країн.

З погляду державної стратегії однієї з найважливіших і перспективніших галузей взаємодії України і Росії на світовому ринку машинобудування, є авіабудування. Світовий ринок літаків цивільної авіації в даний час є дуополією, в якій домінують американська група Boeing і європейська компанія Airbus. Обидві групи користуються значною підтримкою національних урядів, відповідно, конкуренція на авіабудівному ринку далека від відповідності ідеальним ринковим зразкам. В результаті, для збереження своїх позицій на цьому ринку і Росії, і Україні українці повинні реалізувати стратегічну торговельну політику за рахунок консолідації авіабудівних комплексів.

Проте незалежно від масштабів фінансової кризи 2008 року подальший розвиток машинобудівної галузі України і Росії неможливий без значних інвестицій. В даний час знос устаткування, по попередніх оцінках, складає близько 70%. Через нестачу фінансових ресурсів дуже повільно вирішуються проблеми відновлення виробничого потенціалу галузі на основі використання інноваційних технологій і реалізації вітчизняних наукових розробок, подальшої зміни структури товарного виробництва і розвитку наукоємкого машинобудування, забезпечення конкурентоспроможності кінцевої продукції.

У зв'язку з цим уряд України і Росії повинен докласти максимальні зусилля для стимулювання інвестиційної діяльності машинобудівників. По-перше, необхідно надати підприємствам всілякі податкові пільги на проведення масштабних проектів по модернізації виробничих потужностей. Також в швидкому порядку необхідно вирішити питання з відшкодуванням ПДВ. Машинобудування - це тривалі контракти, замовлення може виконуватися протягом 6-18 місяців. При отриманні передоплати держава відразу вилучає з обороту 20% від нього у вигляді ПДВ. Відшкодування ПДВ, в кращому разі, відбувається після виконання замовлення. Таким чином, дана

обставина посилює і без того катастрофічну ситуацію з дефіцитом оборотних коштів. Для стимулювання розвитку виробництва необхідно забезпечити вітчизняних виробників державними замовленнями, у тому числі і на інноваційну продукцію.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що Україна прагне підтримувати експорт машинобудівної продукції, акцентуючи увагу на збереженні традиційних ринків збуту (провідне значення в структурі експорту машинобудівного комплексу України зберігає російський ринок), на проникненні на нові ринки за допомогою нарощування інвестицій у високотехнологічне виробництво; накопиченні коштів для освоєння нових технологій; вдосконаленні договірно-правової бази торговельно-економічних відносин; адаптації українського законодавства до європейських норм.

Для Росії Україна є п'ятим за величиною торговельним партнером, після Німеччини (52,9 млрд. дол. США), Нідерландів (46,6 млрд. дол. США), Китаю (40,3 млрд. дол. США) і Італії (36,1 млрд. дол. США), і першим в СНД, випереджаючи Республіку Білорусь (26,1 млрд. дол. США).

Як свідчить динаміка індексу Баласса для України, в галузі машинобудування, починаючи з 2001 р., Україна нарощує порівняні переваги стосовно Росії (дещо втративши свої позиції на російському ринку у 2009 р. у зв'язку зі світовою економічною кризою). З використанням результатів проведених розрахунків обґрунтовано, що найбільш перспективним у розвитку Росії та України напрямом в галузі машинобудування є формування спільних україно-російських виробництв, з використанням шляхів і форм забезпечення їх необхідними ресурсами, юридично-правовим захистом при збереженні машинобудівного виробничого профілю підприємств, необхідних для визнання економічної безпеки України.

Зроблено висновок, що з точки зору державної стратегії, однією з найважливіших і найбільш перспективних галузей взаємодії України і Росії на світовому ринку машинобудування виступає авіабудування.

Список використаної літератури

1. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України; ред. О.Г.Осауленко. – Офіційний веб-сайт // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Finger J, Hall H., Nelson,D. The Political Economy of Administered Protection // American economic review. – 1982. – V.72. - №3. – P.452-466.
3. Kreinin,M., Officer,L. Monetary Approach to the Balance of Payment // A Survey. – Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978.
4. Савельєв Є.В. Міжнародна економіка: [підручник] / Є.В.Савельєв. - [3-ге видан. перероб.і доп]. – К.: Знання, 2008. – 622 с.

M.Gorbashevskaya

COOPERATION OF UKRAINE AND RUSSIA IN THE WORLD MARKET OF MACHINE-BUILDING PRODUCTS IN CONTEXT OF TRANSNACIONALIZACII OF WORLD ECONOMY

The Article is devoted the study of co-operation of Ukraine and Russia in the world market of machine-building products in the context of transnacionalizacii of world economy. The national economic systems of Ukraine and Russia are very computer-integrated in a world economy and depend on the system of demand and supply on the world markets of commodities and services. Engineer – is the basic link of development of both countries and has a very important influence on an economy and welfare of population.